

ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ ЖОРНОКУЙ,

доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра цивільного права та процесу;

 <https://orcid.org/0000-0001-9669-6062>,

e-mail: zhornokuy.ym@gmail.com

ВИЗНАННЯ КРИТЕРІЮ «ЧЛЕНСТВО» ЄДИНИМ ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Правозастосовна практика сьогодні свідчить, що єдиного критерію («членство в юридичній особі») недостатньо для кваліфікації існування корпоративних відносин в юридичній особі. Підставою для цього є те, що факт членства не завжди породжує юридичні, а переважно цивільно-правові наслідки, які прямо виникають із відносин членства для залучення до них особи. Отже, поняття «членство» не має необхідного цивільно-правового змісту, не є єдиною ознакою корпорації (в розумінні товариства) у цивільному праві, не може вважатися єдиною кваліфікуючою ознакою існування корпоративних відносин.

Доведено, що категорії «участь», «членство», «співробітництво» не є синонімами та базовими цивільно-правовими поняттями, що вказують на самостійну ознаку відокремленої групи відносин, спеціально і самостійно врегульованої цивільним правом. Вказані категорії варто вважати характеристикою належності суб'єкта до певної спільноти, що абсолютно не свідчить про наявність у ній всіх ознак корпорації як суб'єкта права.

Аргументовано підхід, за яким характерними ознаками, які встановлюють специфіку корпоративної організації в межах конструкції юридичної особи, є: 1) поділ статутного капіталу на частки (акції), що визнаються формою фіксації корпоративних прав і обов'язків; 2) існування відносин участі в управлінні такою організацією. Сутність участі в управлінні корпорацією і членство в ній фактично є одним і тим самим явищем. Основним критерієм для корпорації є те, чи має місце участь (членство), і як наслідок, чи беруть участь в управлінні юридичною особою ті, хто її створив (учасники, акціонери, члени). Статутний же капітал є важливим лише як показник для визначення порядку управління – скільки голосів має учасник (акціонер, член).

Ключові слова: товариство, корпорація, юридична особа, участь, членство, корпоративні відносини, статутний капітал, кооператив.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Наявні в законодавстві прогалини щодо юридичних осіб, значна кількість нормативних актів, різних організаційно-правових форм підприємницьких і непідприємницьких товариств все більше створюють відчуття хаосу у правовому регулюванні корпоративних відносин. Так, в Україні відповідний хаос має чітке відображення і у правозастосовній практиці, свідченням чому є правові позиції Верховного Суду (далі – ВС), у яких найближчим часом майже не залишиться місця юридичним особам як учасникам цивільних відносин, а на заміну ним придуть корпорації за умови, що сучасний вектор розгляду судових справ буде підтриманий і в майбутньому.

Попри те, що більшість учених відносить корпоративні відносини до предмета регулювання цивільного законодавства, невирішеним залишається спектр питань, пов'язаних із визначенням чітких критеріїв, які дозволять стверджувати про існування між конкретни-

ми особами корпоративних правових зв'язків. Переважна частина сучасних фахівців вказують, що достатньо лише одного критерія – членство в організації – для прив'язки до корпоративних відносин. Однак нормативно-правові акти в основному використовують термінологію «участь», а не «членство».

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. З'ясування проблемних аспектів достатності критерію «членство» як єдиного для кваліфікації корпоративних відносин поставлено за мету цієї статті. Для її досягнення проведено аналіз чинного цивільного законодавства, цивілістичної доктрини та правозастосовної практики, що стало завданням статті.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. Проблематика визначення критеріїв, які б дозволили кваліфікувати наявність корпоративних відносин у тій чи іншій юридичній особі, пов'язана з низкою питань: 1) тлумаченням самої категорії корпоративні відносини (сьогодні їх нормативне та

доктринальне закріплення не мають сталого характеру, з приводу чого триває активна полеміка щодо їхньої сутності); 2) визначенням поняття «корпорація» (доктрина містить вузький (В. А. Васильєва, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.) та розширений (В. І. Борисова, А. В. Коструба та ін.) підходи, які містять власні як переваги, так і недоліки); 3) достатністю існування єдиного критерію – членства – для можливості кваліфікації відносин в юридичній особі як корпоративних (сьогодні існує дві концепції щодо розуміння інституту членства: а) його тлумачення як тотожного (наближеного) до інституту участі в юридичній особі (А. В. Зеліско, Г. Ю. Смірнов та ін.); б) його існування виключно в непідприємницьких юридичних особах (В. В. Кузик та ін.)).

Правозастосовна практика сьогодні свідчить про те, що єдиного критерію «членство в юридичній особі» недостатньо для кваліфікації існування корпоративних відносин у юридичній особі.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Вирішення проблематики, пов'язаної зі з'ясуванням достатньої кількості критеріїв, за допомогою яких можна кваліфікувати наявність корпоративних відносин у межах конкретних організаційно-правових форм юридичних осіб, зумовлює застосування загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, одним із методів, що дозволив вирішити завдання цього дослідження, є системно-структурний метод. Із його допомогою втілено цілісний підхід до вивчення не лише загальних категорій, що використовуються доктриною та правозастосовною практикою (корпоративні відносини, корпорація тощо), а й систематизовано кваліфікаційні ознаки для характеристики корпоративних відносин: 1) поділ статутного капіталу на частки або акції (як форма фіксації корпоративних прав і обов'язків); 2) існування відносин участі в управлінні такою організацією.

Із використанням порівняльного методу пізнання проаналізовано наявні сьогодні концепції щодо розуміння сутності інституту членства, відповідно до яких: 1) можна говорити про тотожність (наближеність) інституту членства та інституту участі в юридичній особі; 2) відносини членства можуть існувати виключно в межах непідприємницьких юридичних осіб.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Немає сумніву в тому, що напрацювання правової доктрини з максимально повним обґрунтуванням того чи іншого правового явища має передувати ухваленню та застосуванню будь-якого закону, а в разі його

відсутності це має стосуватися й найбільш оптимальної судової практики. Сьогодні ми не можемо стверджувати, що цивілістична доктрина дає чітку відповідь на питання, як між собою співвідносяться категорії «участь» і «членство» у розрізі тлумачення сутності корпоративних правових зв'язків.

Законодавче формулювання, що закріплює визначення поняття «корпоративні права» як складової змісту корпоративних відносин через критерій їх зв'язку з участю в юридичних особах (ст. 96-1 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)), є практично невизначеним і неточним у своєму змісті, що породжує у тлумаченні вказаної норми широту та варіативні інтерпретації та зовсім не свідчить про позитивний вектор розвитку законодавства в Україні. Отже, у цивілістичній доктрині виникають певні розбіжності в розумінні й категорії «корпоративні відносини».

Уважаємо, що корпоративні правовідносини – це цивільні правовідносини, зміст яких становлять немайнові та майнові права, що виникають між самими учасниками (акціонерами, членами) або між товариством та учасниками (акціонерами, членами) щодо участі в товаристві (Жорнокуй Ю., Сліпченко, Жорнокуй В., 2021, с. 216). Тобто варто зважати на те, що досліджувані правові зв'язки – це не будь-які відносини співпраці, участі або членства, а лише ті з них, які виникають у зв'язку зі створенням і діяльністю підприємницького товариства як самостійного суб'єкта цивільних правовідносин, правове становище якого різниться, якщо порівняти з правовим статусом його учасників (акціонерів, членів).

У теорії корпоративного права окремі фахівці розуміють корпорацію як юридичну особу, що створена з метою залучення матеріальних ресурсів (грошових коштів) шляхом об'єднання капіталу, конвертованого в корпоративне правоволодіння, через набуття прав на управління корпорацією та отримання прибутку від результатів її діяльності пропорційно обсягу такого інвестування. Наведена позиція ґрунтується на тому, що єдиним критерієм, який дозволяє віднести юридичну особу до корпорації, варто визнавати саме характер правового зв'язку між нею та її учасником, який має: 1) переважно майнову складову; 2) зобов'язальну природу відносин «юридична особа – учасник». Саме *перевага майнової складової в сутності правових відносин юридичної особи та її учасника є casus belli їх корпоративної ознаки* (курсив наш. – Ю. Ж.) (Коструба, 2021, с. 47).

Зауважимо, що сьогодні спірним є розуміння самої категорії «корпорація» (Жорнокуй,

2009). Її тлумачать вузько та розширено. Говорячи про перший підхід, звернемо увагу, що: 1) корпоративні права можуть мати лише учасники товариств з обмеженою відповідальністю та акціонерних товариств як товариств підприємницьких¹ (Спасибо-Фатєєва, 2014, с. 86); 2) юридичними особами корпоративного типу варто визнавати всі організаційно-правові види юридичних осіб, які створюються з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками і в резуль-

таті створення яких у засновників виникають корпоративні права (як особливий вид майнових та особистих прав) (Васильєва та ін., 2016, с. 221).

Беручи до уваги розширене тлумачення категорії «корпорація», варто акцентувати увагу на її розумінні: 1) як колективного утворення, заснованого на засадах членства (участі) з метою ведення його учасниками сумісно певної діяльності (Борисова, 2015, с. 13); 2) як юридичної особи (комерційної або некомерційної організації), що ґрунтується на принципі участі (Коструба. 2022, с. 238)².

¹ Характерним для корпорації є стан відносин між нею та її учасниками (засновниками), який полягає в концентрації їх інтересу та/або капіталу навколо мети її діяльності. Така риса дає можливість пояснити природу одноособовості учасника (засновника) корпорації. Мета діяльності корпорації, яка розкривається через прагнення в реалізації приватного інтересу, виключає обмеженість у природі її розуміння винятково сферою підприємницької діяльності. Але такий інтерес має приватний характер. Його приватність символізує обмеженість виключно колом осіб, які об'єднують власні зусилля навколо корпорації. Цей інтерес забезпечує діяльність корпорації. Отже, для нього головна ідея існування корпорації – це забезпечення реалізації спільної мети її діяльності (див.: Коструба А. В. Корпорація: досвід феноменологічного дослідження : монографія. Київ : Талком, 2021. С. 51).

Визнання наявності корпоративних відносин у межах повних та командитних товариств останнім часом активно критикується. Наприклад, стверджується, що командитне товариство, яке є різновидом підприємницького, перебуває за межами правового регулювання корпоративних відносин, оскільки його вкладники не мають права брати участь в управлінні діяльністю командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства (див.: Коструба А. В. Корпорація: досвід феноменологічного дослідження : монографія. Київ : Талком, 2021. С. 55). На підтвердження вказаного підходу можна навести положення ст. 96-1 ЦК України, за якою права учасників юридичних осіб (корпоративні права) – це сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту (курсів наш. – Ю. Ж.) товариства. Виходячи із цієї норми, корпоративні права можуть мати лише учасники (акціонери, члени) товариств, які діють на підставі статуту. Так само повне та командитне товариство діють на підставі засновницького, але все ж такі договори (статті 119, 134 ЦК України), а не статуту. Відповідно сам законодавець їх викреслює зі складу організацій, учасники яких можуть мати корпоративні права.

Проводячи певну паралель між корпорацією й товариством (або навіть ототожнюючи їх), окремі науковці стверджують, що саме *наявність членства* є основоположною ознакою корпорації, яка відрізняє її від установи. Учасники (члени) корпорації об'єднуються для досягнення спільної мети, природа якої в корпораціях може істотно різнитися. Якщо це економічна мета, пов'язана з отриманням прибутку, то для її реалізації необхідним є об'єднання капіталів учасників (членів) організації, яка визнається комерційною корпорацією. Метою діяльності некомерційної корпорації не є отримання прибутку, її створення зумовлене, як правило, завданням задоволення нематеріальних потреб її учасників (членів), які для досягнення цієї мети можуть здійснювати на користь корпорації майнові внески. Членство характеризує корпорацію як юридичну особу, яка і є об'єднанням осіб або об'єднанням осіб і капіталу, тобто має членство. Наявними з наведеного є висновки про те, що: 1) корпорація та установа є різними за сутністю учасниками цивільних відносин; 2) залежно від мети створення корпорації поділяють на підприємницькі та непідприємницькі; 3) умова членства інших фізичних та/або юридичних осіб – це характерна риса корпорації.

У підсумку намагаючись втиснути в наявну систему юридичних осіб таку конструкцію, як корпорація, окремі фахівці, по-перше, помилково ототожнюють категорії «юридична особа» і «корпорація», що є характерними для різних правових сімей; по-друге, корпорація й установа мають між собою істотні відмінності, а родовим поняттям для них слугує конструкція юридичної особи; по-третє, якщо визнавати

² На думку вченого, наведеним розумінням корпорації категорія юридичної особи не вичерпується. У цивільному законодавстві відповідна ідея знайшла своє емпіричне втілення в ч. 1 ст. 83 ЦК України, яка передбачає створення юридичних осіб у формі товариств і установ.

виключно існування корпорацій та установ як різновидів юридичних осіб, то в цій системі товариству як правовій конструкції немає місця. Хоча варто зауважити, що правозастосовна практика окремих країн з урахуванням сучасного розвитку законодавства і цивілістичної доктрини підтверджує поділ юридичних осіб на корпорації та установи. Проте, наприклад, в Україні законодавство такої класифікації не знає, а юридичні особи можуть створюватися у формі *товариств, установ* та в інших формах, встановлених законом (ч. 1 ст. 83 ЦК України). Тобто саме товариства, а не корпорації поділяються на підприємницькі та непідприємницькі (види перших чітко закріплені у ст. 84 ЦК України).

Фактично, поділ юридичних осіб на корпорації та установи можна перенести на сучасне цивільне право, оскільки йому відомі юридичні особи з різними формами майнової відокремленості. Однак така класифікація не мала б великого значення через надзвичайно яскраве й різнопланове поняття сутності корпорації. Не можуть і не мають корпорації однієї особи належати до тієї ж категорії, що й громадські об'єднання, а останні становити одну групу з акціонерними товариствами або кооперативами, бо такі організації доволі різні за природою, і по суті, мають між собою значно менше спільного, ніж це є необхідним для напрацювання єдиного для них родового поняття.

Як наслідок невирішеною залишається проблема визнання умови *членства* єдиною характерною рисою корпорацій. Навряд чи можна підтримати цей підхід, оскільки корпорацію як підприємницьке товариство не можна охарактеризувати за допомогою цієї єдиної характерної ознаки.

У цивілістичній літературі звертається увага, що ототожнення категорій «участь» та «членство» в юридичній особі може призвести до того, що за таких обставин мають братися до уваги і права членів громадських організацій, політичних партій чи інших об'єднань, де правова природа членських прав характеризується певними особливостями (Бутрин-Бокка, 2014, с. 19; Зозуляк, 2017, с. 113). Насамперед це стосується наявності немайнових прав та відсутності майнових прав учасників відповідних організацій. Отже, корпоративні відносини не є синонімом членських відносин. При цьому є невинуватими підходи у правозастосовній практиці, коли ототожнюють поняття членських та корпоративних відносин, оскільки саме по собі членство не є достатньою умовою виникнення корпоративних відносин.

На нашу думку, критерій «членство» характеризує і діяльність: 1) громадських об'єднань, які побудовані на основі членства (ст. 8 Закону України «Про громадські об'єднання»); 2) політичних партій (відповідно до ст. 6 Закону України «Про політичні партії в Україні» закріплюється членство в політичних партіях і його обмеження тощо). Однак судова практика щодо сутності корпорацій та наявних в їх межах корпоративних відносин (для розуміння останніх) виходить саме із засад членства. Це підтверджується тим, що ВС визнає існування корпоративних відносин у межах й *обслуговуючих кооперативів* (постанова ВС у складі колегії суддів Касаційного господарського суду (далі – КГС) від 3 березня 2020 р. у справі № 922/756/19; постанови Великої Палати ВС від 24 квітня 2019 р. у справі № 509/577/18, від 1 жовтня 2019 р. у справі № 910/7554/18, від 17 грудня 2019 р. у справі № 904/4887/18), і *кредитних спілок* (постанова Великої Палати ВС від 22 вересня 2020 р. у справі № 338/667/19), і *приватних підприємств* (постанова ВС у складі колегії суддів КГС від 6 березня 2018 р. у справі № 907/167/17). Проте не є сталою судовою практикою щодо відносин у межах *об'єднань співвласників багатоквартирних будинків*: в одних випадках не визнається виникнення корпоративних відносин між співвласниками багатоквартирного будинку та об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку (постанова ВС у складі колегії суддів КГС від 23 січня 2018 р. у справі № 925/1321/16), а в інших – навпаки прямо закріплено, що неповідомлений співвласник будинку позбавляється можливості володіти об'єктивною інформацією, що може перешкодити йому реалізувати його право на участь в управлінні багатоквартирним будинком шляхом участі у відповідних зборах, право на голосування з питань порядку денного, підписання протоколу зборів тощо (постанова ВС у складі колегії суддів КГС від 15 жовтня 2020 р. у справі № 922/2575/19) або права співвласника багатоквартирного будинку за своєю суттю відповідають змісту корпоративних прав (постанова ВС у складі колегії суддів КГС від 16 серпня 2023 р. у справі № 904/1711/22) та інші випадки.

У правовій доктрині сучасного періоду сформувалась декілька концепцій щодо тлумачення сутності інституту членства в юридичній особі. Відповідно до однієї з таких концепцій інститут членства та інститут участі в юридичній особі розуміють як тотожні поняття або ж вони є наближеними одне до одного (Зеліско, 2018; Смірнов, 2021).

Проте самі ж прихильники вказаного підходу висловлюють сумніви щодо повного переконання в належності відповідної аргументації. Зокрема, зауважують, що членські права мають корпоративну правову природу, оскільки вони більшою мірою зумовлені особливістю формування та функціонування структурних органів товариств. Однак це не означає, що ці правові конструкції варто ототожнювати. Одночасно в підприємницьких товариствах участь зумовлює корпоративні права, а у підприємницьких – ні загалом¹. Наведені роздуми є тим аргументом, який може підтверджувати наближеність, але не тотожність цих категорій (Кузик, 2021а, с. 28; Кузик, 2021б, с. 104). Отже, якщо корпорація (товариство, корпоративне підприємство) насамперед є юридичною особою, *створеною на засадах участі*, то її протиставлення установі чи унітарному підприємству має здійснюватися *за критерієм відносин участі*. Єдиною основоположною ознакою корпорації як юридичної особи є наявність відносин участі – організаційної належності до складу юридичної особи, що *неодмінно пов'язане з управлінням останньою шляхом формування її волі* (курсив наш. – Ю. Ж.) (Смірнов, 2021, с. 58, 61). Як наслідок, правова сутність членських прав пов'язана з участю в юридичній особі, що зближує їх із корпоративними правами (Спасибо-Фатеева, 2014), але жодним чином не ставить знак рівності.

Також зауважено, що основою особливостей інституту членства в юридичній особі є правовий статус її членів (мають прояв у сукупності належних їм прав та обов'язків). Перше, що привертає увагу, – це наявність майнових складових прав і обов'язків як у членів виробничих кооперативів, так і у членів фермерських господарств (обов'язок внести частку до пайового чи статутного капіталу й право на

отримання частки прибутку). Проте для відносин членства в підприємницьких товариствах характерною є специфіка, що кардинально відрізняється від традиційних відносин участі. Сутність такої специфіки полягає в тому, що членство проявляється в безпосередній трудовій участі у виробничому процесі, яка й зумовлює цілу низку інших кваліфікуючих ознак, наприклад: 1) особливості набуття корпоративних прав шляхом вступу до юридичної особи, сплата при вступі не лише вкладу, що іменується паєм, а й сукупності специфічних внесків, окремі з яких мають періодичний характер – членські внески; 2) особливості здійснення прав та обов'язків членами (наприклад, право члена такого господарства на отримання частини прибутку залежить не лише від майнової частки, внесеної при вступі, а й від обсягу особистої трудової участі в діяльності такої юридичної особи) (Зеліско, 2018, с. 114–115).

У підсумку прихильники підходу про ототожнення (наближення) інституту членства та інституту участі в юридичній особі доходять висновків, що: 1) і членські, і корпоративні права виникають у межах юридичної особи, яка має корпоративний устрій; 2) не мають майнового змісту членські права у громадських об'єднаннях як непідприємницьких товариствах; 3) можуть бути наділені майновим змістом і є тотожними до поняття корпоративних прав членські права у споживчих та обслуговуючих кооперативах як непідприємницьких товариствах; 4) наявна тенденція до розширення змісту членських прав у непідприємницьких товариствах. При цьому неоднорідність правової природи непідприємницьких товариств зумовлює факт виникнення в деяких із них корпоративних прав, а в деяких – членських прав (Кузик, 2021а, с. 29, 31).

Вважаємо, що такий висновок спричиняє більше питань, ніж дає відповідей, оскільки: по-перше, якщо юридична особа має корпоративний устрій, то її учасники (акціонери, члени) наділяються корпоративними правами та отримують статус учасників корпоративних відносин. В іншому ж разі немає корпоративного устрою, то немає корпоративних відносин, а отже, немає корпоративних прав; по-друге, якщо членські права в будь-яких юридичних особах не мають майнового змісту, то про жодні корпоративні відносини (чи порівняння до них) не може йтися; по-третє, доволі сумнівною є теза про те, що в одних непідприємницьких товариствах членські права не мають майнового змісту, а в інших – мають. Дискусійність останнього підходу полягає в тому, що будь-яка класифікація, зокрема й

¹ Характерною особливістю членських прав члена непідприємницького товариства є те, що при набутті членства особа не набуває об'єктів майнових прав, здебільшого права членства пов'язуються з немайними (організаційними) правами. Оскільки члени непідприємницького товариства, за загальним правилом, не набувають майнових прав, то вони й не можуть нести майнову відповідальність за порушення зобов'язань самим товариством, що є ще одним аргументом у контексті недоцільності ототожнення корпоративних і членських прав (див.: Кузик В. В. Членські та корпоративні права у непідприємницьких товариствах: співвідношення понять. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2021. № 57. С. 27).

товариств на підприємницькі та непідприємницькі, повинна мати чіткий критерій поділу та чіткі організаційно-правові форми організацій, наслідком чого стане застосування такого критерію. Цивільний кодекс України дає на це питання відповідь: підприємницькі товариства – товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (курсив наш. – Ю. Ж.) (ст. 84); непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками (курсив наш. – Ю. Ж.) (ст. 85).

Слід підтримати думку про те, що поширення концепції корпоративних прав за межі кола юридичних осіб, які є суб'єктами підприємницької діяльності, не є достатньо концептуально обгрунтованою нині (Смітюх, 2020). Практика ж ВС щодо окресленої проблеми не має єдиного знаменника та не враховує відмінність між членськими та корпоративними правами¹. Проте судді Великої Палати ВС з незрозумілих причин чомусь не враховують, що до ознак корпорації слід відносити й те, що: 1) має існувати статутний капітал; 2) такий капітал повинен бути розподілений на частки (акції), що можуть вільно переходити (є об'єктом цивільного обороту)². Врахування

таких ознак істотно змінило б судову практику про існування корпоративних відносин в окремих організаційно-правових формах юридичних осіб (наприклад, в об'єднанні співвласників багатоквартирного будинку, приватних підприємствах тощо). В іншому разі за умови подальшого, іноді недостатньо обгрунтованого поширення корпоративних відносин на будь-які відносини в межах юридичних осіб ми станемо свідками втрати самої конструкції юридичної особи.

Друга концепція, на нашу думку, є більш аргументованою, бо її основою є твердження, що відносини членства існують виключно в непідприємницьких товариствах. Підгрунття цього підходу – ідея, згідно з якою для членських відносин не є характерною майнова складова, учасники таких організацій не отримують майнових прав, і як наслідок, не можуть нести майнову відповідальність за порушення зобов'язань самим товариством (Кузик, 2021б, с. 103–104).

Висловлено й думку про те, що регулювання членських (зокрема, корпоративних) відносин, що виникають у юридичних особах із можливою чи обов'язковою множинністю членства, доцільно передбачити в єдиному кодифікованому акті, який регулюватиме також деякі відносини, що є суміжними з корпоративними, з огляду на міркування зручності правозастосування (Смітюх, 2021, с. 56). З буквального тлумачення наведеної тези стає зрозумілим, що членські відносини стосуються всіх юридичних осіб (як найбільш широке розуміння). Також корпоративні відносини як один із видів членських

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.01.2019 : справа № 755/10947/17, провадження № 14-435цс18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79834955> (дата звернення: 10.02.2024); Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.01.2021 : справа № 127/21764/17, провадження № 14-115цс20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95242274> (дата звернення: 10.02.2024).

² Колегія суддів КГС ВС у постанові від 15 жовтня 2020 р. у справі № 916/2303/19 акцентувала увагу на тому, що учасники товариства з обмеженою відповідальністю користуються переважним правом *купівлі частки* в іншого учасника товариства за наявності в нього наміру здійснити *відчуження такої частки* саме шляхом укладення договору купівлі-продажу. У разі відступлення учасником товариства своєї частки іншим чином, ніж продаж, зокрема шляхом дарування, переважне право на її придбання в інших учасників товариства не виникає, про що обгрунтовано зазначили суди попередніх інстанцій (див.: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15.10.2020 : справа № 916/2303/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/92252443> (дата звернення: 10.02.2024)). Відсутність у довіреності чіткої вказівки «щодо уповноваження ОСОБИ_1 на укладення від імені позивача попереднього *договору купівлі-продажу частки* в статутному капіталі товариства свідчить про укладення зазначеного правочину ОСОБОЮ_1 з перевищенням наданих їй повноважень» (курсив наш. – Ю. Ж.) (див.: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 19.11.2020 : справа № 910/14811/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93005973> (дата звернення: 10.02.2024)).

Наша думка підтверджується в роботах інших правників (див., наприклад: Корпоративне право України : підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко та ін. ; за заг. ред. В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2010. С. 93; Лукач І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні : монографія. Київ : Ліра-К, 2015. С. 377).

відносин не охоплюються всією конструкцією юридичної особи і як альтернатива для них, за дихотомічним підходом, має бути протиставлена хоча б одна група правових зв'язків (наприклад, особисті – неособисті, речові – зобов'язальні, майнові – немайнові). Що ж ми маємо протиставити корпоративним відносинам?.. Відповіді, на жаль, у доктрині цивільного права не існує. Вважаємо, що варто вести мову про поділ на корпоративні – членські.

Стверджується, що попри те, що поняття «членство» застосовується до тих видів товариств, у яких згідно із класичним підходом не виникає корпоративних відносин, члени деяких різновидів товариств все ж таки можуть мати корпоративні права. Зокрема, йдеться про членів тих кооперативів і товариств, які не лише здійснюють підприємницьку діяльність, а й можуть розподіляти частину прибутку між своїми членами, тобто за наявності всіх ознак корпоративних прав. Головна відмінність членства від участі в господарських товариствах полягає в обов'язі немайнових прав щодо участі в управлінні відповідними юридичними особами. Так, якщо в господарських товариствах кількість голосів учасників залежить від їх частки у статутному (складеному) капіталі, то члени товариств (непідприємницьких, кредитних спілок, кооперативів) мають рівні права на участь в управлінні (п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про кредитні спілки», ст. 4 Закону України «Про кооперацію») (Спасибо-Фатєєва та ін., 2018, с. 66–67). Однак наведений підхід є дещо суперечливим у контексті визнання за «членами деяких різновидів товариств корпоративних прав», оскільки самі ж автори зазначають, що корпоративні права обумовлені правами їх носія на частку у статутному капіталі або на акції. Однак лише самої належності особі частки у статутному капіталі недостатньо – варто довести наявність у неї корпоративних прав, що впливають із цієї частки. Відповідно, учасники непідприємницького товариства корпоративних прав мати не можуть (Спасибо-Фатєєва та ін., 2018, с. 8).

Головним критерієм, що дозволяє відносити товариства до корпорацій виступає належність їх учасникам корпоративних прав та, відповідно, виникнення корпоративних відносин за їх участю. Якщо вони існують, то має й місце організація з корпоративним устроєм, якщо ж таких прав учасник не має, то й організацію не варто вважати корпорацією. Отже, корпораціями є ті товариства, в яких статутний капітал поділений на частки, учасники мають право на частину прибутку товариства та на участь в управлінні ним. У разі, коли ок-

ремі з наведених прав у учасників товариства відсутні, такі організації не можна визнавати корпораціями (Спасибо-Фатєєва, 2014, с. 85).

Щодо осіб, яким можуть належати корпоративні права, в законодавстві та юридичній літературі використовують наближені за змістом, але відмінні за сутністю категорії «засновники», «учасники», «члени», «акціонери», «вкладники», «повні учасники»:

1) учасники – це особи, які володіють корпоративними правами певного господарського товариства або корпоративного приватного підприємства. В основі виникнення корпоративних відносин між корпорацією та учасниками лежить *інститут участі* (Гаргонич, 2021, с. 34);

2) члени – це власники корпоративних прав, емітованих кооперативом, колективним сільськогосподарським підприємством або фермерським господарством. Основу правового статусу цієї категорії власників корпоративних прав становить *інститут членства*. У юридичній літературі зазначається, що поняття «членство» є спеціальним різновидом родового поняття «участь» і співвідноситься як спеціальне і загальне (Зеліско, 2017, с. 92);

3) акціонери – фізичні та юридичні особи, а також держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, або територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, які є власниками акцій товариства (ст. 5 Закону України «Про акціонерні товариства»). Категорія «акціонер» може бути застосована виключно до осіб, які є учасниками акціонерного товариства. *З огляду на такий підхід, як основний критерій, варто говорити про участь, а не членство, оскільки терміни «акціонер» та «член» застосовуються лише для окремих організаційно-правових форм юридичних осіб із метою окреслення специфіки їхнього правового становища.*

У корпоративних правовідносинах членство не може вважатися самостійним тривалим юридичним фактом, що відірваний від підстави свого виникнення як юридичний наслідок виникнення самого корпоративного правовідношення. Членство може бути показником особливого статусу учасників юридичної особи, яким наголошується на чітко фіксованому складі учасників і наявності в них корпоративних прав та обов'язків.

Категорії «участь», «членство», «співробітництво» не є синонімами й базовими цивільно-правовими поняттями, що вказують на самостійну ознаку відокремленої групи відносин, спеціально й самостійно врегульованої

цивільним правом, а є характеристикою належності суб'єкта до певної спільноти, що зовсім не свідчить про наявність у ній всіх ознак корпорації як суб'єкта права. Членські відносини й відносини участі є численними та мають різну природу (не завжди юридичну), внаслідок чого не зумовлюють необхідності їх правового регулювання єдиним методом, що перешкоджає їх універсалізації, структурованню за єдиним системним принципом. Прикладів їх багато, вони не пов'язані між собою, можуть бути віднайдені в кардинально різних сферах суспільного життя: у спільноті нумізматів і філателістів; трудовому колективі; спілці юристів тощо. Вказані як приклади організації та колективи (об'єднання) не мають і не потребують отримання статусу правосуб'єктної особи – корпорації як юридичної особи, не виникає в них і корпоративних відносин у значенні різновиду цивільних правовідносин.

Наведені приклади членства зумовлюються спільністю інтересів, єдністю мети, потребою перебувати в певному об'єднанні (колективі), що формально має організаційні ознаки, які надають можливість особам ідентифікувати себе його членами. Проте найголовніше враховувати ту принципову обставину, що має місце, а це відсутність: 1) спільної нормативної єдності у взаємовідносинах між членами такого об'єднання; 2) ознаки організаційної єдності та правосуб'єктності такого об'єднання в цивільному праві; 3) підстав виникнення, зміни та припинення зв'язків між такими особами; 4) зрозумілості наслідків (фактично цивільно-правової відповідальності) як результату спільної діяльності таких членів (як для третіх осіб, так і для кожного з них окремо). Факт членства не завжди породжує юридичні, а переважно цивільно-правові наслідки, які напряду виникають із відносин членства для залучення до них особи. Отже, поняття «членство» не має необхідного цивільно-правового наповнення й змісту, не є

єдиною ознакою корпорації (у розумінні товариства) у цивільному праві, не може вважатися єдиною кваліфікуючою ознакою існування корпоративних відносин.

ВИСНОВКИ. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що членство в товаристві не варто розуміти як єдиний (виключний) критерій, який дозволяє вести мову про існування корпоративних відносин у межах конкретних корпоративних організацій. Маємо враховувати, наприклад, що громадські організації також побудовані на засадах членства, проте їх неможливо назвати корпораціями, оскільки їх функціонування не передбачає формування статутного капіталу.

Категорії «участь», «членство», «співробітництво» не є синонімами і базовими цивільно-правовими поняттями, що вказують на самостійну ознаку відокремленої групи відносин, спеціально й самостійно врегульованої цивільним правом, а є характеристикою належності суб'єкта до певної спільноти, що зовсім не свідчить про наявність у ній всіх ознак корпорації як суб'єкта права.

Ознаками, що встановлюють особливі (специфічні) риси організації з корпоративним устроєм у межах конструкції юридичної особи, є такі: 1) поділ статутного капіталу підприємницького товариства на частки (акції), що є формою фіксації корпоративних прав і обов'язків; 2) існування відносин участі в управлінні такою організацією. Участь в управлінні корпорацією і членство в корпорації варто вважати синонімами (однотипним явищем). Основною ознакою для характеристики корпорації є наявність участі (членства) та можливість осіб, які її створили (учасників, акціонерів, членів), управляти нею. Основна роль (важливість) статутного капіталу полягає в тому, що він є показником для визначення порядку прийняття рішень (управління), тобто яку кількість голосів має учасник (акціонер, член).

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Борисова В. І. Корпорація – організаційно-правова форма корпоративних відносин. *Право та інновації*. 2015. № 4. С. 9–16.
2. Бутрин-Бока Н. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. 206 с.
3. Гарагонич О. В. Суб'єкти корпоративних відносин: теоретико-правові аспекти. *Право України*. 2021. № 6. С. 26–45. DOI: <https://doi.org/10.33498/lopu-2021-06-026>.
4. Жорнокуй Ю. М. Проблемні питання визначення поняття «корпорація» та її ознак. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 8. С. 28–32.
5. Жорнокуй Ю. М., Сліпченко С. О., Жорнокуй В. Г. Корпоративні правовідносини : монографія. Харків : ЕКУС, 2021. 248 с.
6. Зеліско А. В. Інститут членства в корпоративному праві України // Актуальні проблеми приватного права : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук,

проф. чл.-кор. АНУРСР В. П. Маслова (м. Харків, 14 лют. 2018 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. С. 113–116.

7. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 571 с.

8. Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 475 с.

9. Корпоративне право Польщі та України : монографія / В. А. Васильєва, А. Гербет, О. Р. Ковалишин та ін. ; за ред. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 375 с.

10. Корпоративні спори. Коментар судової практики / І. В. Спасибо-Фатєєва. В. І. Крат, Н. Ю. Філатова та ін. ; за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Право, 2018. 288 с.

11. Коструба А. В. Alter-корпоративні юридичні відносини: питання теоретичної диференціації // Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2021 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 4–5 квіт. 2022 р.). Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2022. С. 238–240. URL: <https://kjourn.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/54/2022/11/тези-нпу-2022-.pdf> (дата звернення: 10.02.2024).

12. Коструба А. В. Корпорація: досвід феноменологічного дослідження : монографія. Київ : Талком, 2021. 406 с.

13. Кузик В. В. Про підходи щодо розуміння інституту членства у юридичній особі // Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин : зб. наук. пр. за матеріалами XIX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 24 верес. 2021 р.) / за ред. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2021б. С. 103–105.

14. Кузик В. В. Членські та корпоративні права у непадприємницьких товариствах: співвідношення понять. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2021а. № 57. С. 25–34.

15. Смірнов Г. Ю. Щодо поняття корпорації як суб'єкта корпоративних правовідносин. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 55–64. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.8>.

16. Смітюх А. В. Корпоративні та членські права та правовідносини у світлі новітньої практики Великої Палати Верховного Суду 2019–2020 років. *Правова держава*. 2020. № 38. С. 55–63. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.38.204138>.

17. Смітюх А. В. Щодо оптимальних засад систематизації законодавства, яке регулює членські (зокрема корпоративні) відносини в юридичних особах з обов'язковою чи можливою множинністю членства (зокрема участі). *Право України*. 2021. № 6. С. 46–58. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2021-06-046>.

18. Спасибо-Фатєєва І. В. Вчення про корпоративні права та цивілістична доктрина. *Право України*. 2014. № 6. С. 84–92.

Надійшла до редакції 12.02.2024

Прийнята до опублікування 27.05.2024

REFERENCES

1. Borisova, V. I. (2015). Corporation – legal form of corporate relations. *Law and Innovations*, 4, 9–16.
2. Butryn-Boka, N. (2014). *The deed as a basis for the emergence and termination of corporate relations* [Candidate dissertation, National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine].
3. Harahonych, O. V. (2021). Subjects of corporate relations: theoretical and legal aspects. *Law of Ukraine*, 6, 26–45. <https://doi.org/10.33498/louu-2021-06-026>.
4. Kostyuba, A. V. (2021). *Corporation: the experience of phenomenological research*. Talkom.
5. Kostyuba, A. V. (2022, April 4–5). *Alter-corporate legal relations: issues of theoretical differentiation* [Conference presentation abstract]. Materials of the reporting scientific web conference of teachers, doctoral students, and post-graduate students of the university for the year 2021 of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine. <https://kjourn.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/54/2022/11/тези-нпу-2022-.pdf>.
6. Kuzyk, V. V. (2021a). Membership and corporate rights in a non-business association: the relationship of concepts. *Actual Problems of Improving the Current Legislation of Ukraine*, 57, 25–34.
7. Kuzyk, V. V. (2021b, September 24). *About approaches to understanding the institution of membership in a legal entity* [Conference presentation abstract]. International Scientific and Practical Conference “Recodification of the Civil Code of Ukraine: prospects for legal regulation of corporate relations”, Ivano-Frankivsk, Ukraine.
8. Smirnov, H. Yu. (2021). On the concept of corporation as a subject of corporate legal relationships. *Law and Society*, 4, 55–64. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.8>.

9. Smitiukh, A. V. (2020). The corporate and membership rights and relations in the light of the recent cases of The Grand Chamber of The Supreme Court in 2019–2020. *Constitutional State*, 38, 55–63. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.38.204138>.

10. Smitiukh, A. V. (2021). On the optimal principles for systematization of the legislation regulating membership (in particular – corporate) relations in legal entities with obligatory or optional multiplicity of the membership (in particular – participation). *Law of Ukraine*, 6, 46–58. <https://doi.org/10.33498/louu-2021-06-046>.

11. Spasybo-Fatieieva, I. V. (2014). Doctrine of corporate rights and civil doctrine. *Law of Ukraine*, 6, 84–92.

12. Spasybo-Fatieieva, I. V., Krat, V. I., Filatova, N. Yu. et al. (2018). *Corporate disputes. Commentary on judicial practice* (I. V. Spasybo-Fatieieva, Ed.). Right.

13. Vasyliieva, V. A., Herbert, A., Kovalyshyn, O. R. et al. (2016). *Corporate law of Poland and Ukraine* (V. A. Vasyliieva, Ed.). Ivano-Frankivsk.

14. Zelisko, A. V. (2017). *Entrepreneurial legal entities of private law as subjects of civil legal relations* [Doctoral dissertation, Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after academician F. H. Burchak].

15. Zelisko, A. V. (2018, February 14). *Institute of Membership in Corporate Law of Ukraine* [Conference presentation abstract]. Scientific and Practical Conference “Actual problems of private law”, Kharkiv, Ukraine.

16. Zhornokui, Yu. M. (2009). Problematic issues of defining the concept of “corporation” and its features. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 8, 28–32.

17. Zhornokui, Yu. M., Slipchenko, S. O., & Zhornokui, V. H. (2021). *Corporate legal relations*. EKUS.

18. Zozuliak, O. I. (2017). *Non-entrepreneurial legal entities as subjects of civil law: theoretical and practical aspects* [Doctoral dissertation, Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after academician F. H. Burchak].

Received the editorial office: 12 February 2024

Accepted for publication: 27 May 2024

YURIH MYKHAILOVYCH ZHORNOKUI,

Doctor of Law, Professor,

Kharkiv National University of Internal Affairs,

Department of Civil Law and Proceedings;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9669-6062>,

e-mail: zhornokuy.ym@gmail.com

RECOGNITION OF THE “MEMBERSHIP” CRITERION AS THE ONLY ONE FOR QUALIFICATION OF CORPORATE RELATIONS: PROBLEMATIC ASPECTS

The current law enforcement practice shows that a single criterion (“membership in a legal entity”) is not sufficient to qualify the existence of corporate relations in a legal entity. The reason for this is that the fact of membership does not always give rise to legal, but mainly civil law consequences that directly arise from the membership relationship to involve a person in it. Therefore, the concept of membership does not have the necessary civil law content, is not the only feature of a corporation (in the sense of a company) in civil law, and cannot be considered the only qualifying feature of corporate relations.

It has been proved that the categories of “participation”, “membership” and “cooperation” are not synonymous with basic civil law concepts which indicate an independent feature of a separate group of relations specifically and independently regulated by civil law. These categories should be considered a characteristic of an entity's belonging to a certain community, which does not mean that it has all the features of a corporation as a legal entity.

The article argues that the characteristic features which establish the specifics of a corporate organisation within the structure of a legal entity are: 1) division of the authorised capital into shares (stocks), which are recognised as a form of fixation of corporate rights and obligations; 2) existence of relations of participation in the management of such an organisation. The essence of participation in the management of a corporation and membership in it is actually the same thing. The main criterion for a corporation is whether there is participation (membership), and, as a result, whether those who created it (participants, shareholders, members) participate in the management of the legal entity. The authorised capital is important only as an indicator for determining the management procedure i.e. how many votes a participant (shareholder, member) has.

Key words: *company, corporation, legal entity, participation, membership, corporate relations, authorised capital, cooperative.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Жорнокуй Ю. М. Визнання критерію «членство» єдиним для кваліфікації корпоративних відносин: проблемні аспекти. *Право і безпека*. 2024. № 2 (93). С. 33–43. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.03>.

Citation (APA): Zhornokui, Yu. M. (2024). Recognition of the “membership” criterion as the only one for qualification of corporate relations: problematic aspects. *Law and Safety*, 2(93), 33–43. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.03>.